

УДК 364.01(072):316.6

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.24>

Ольга СТОЛЯРИК

докторка філософії із соціальної роботи, доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000

ORCID: 0000-0003-1105-2861

Жанна ПЕТРОЧКО

докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи факультету психології, спеціальної освіти та соціальної роботи, Київський університет імені Бориса Грінченка, бульв. І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02000

ORCID: 0000-0002-4413-1243

Ірина КРИНИЦЬКА

кандидатка соціологічних наук, в.о. завідувачки кафедри педагогіки та соціальної роботи, ЗВО «Український католицький університет», вул. Свенціцького, 17, м. Львів, Україна, 79011

ORCID: 0000-0002-1605-4279

Бібліографічний опис статті: Столярик, О., Петрочко, Ж., Криницька, І. (2024). Соціально-реабілітаційні послуги для дітей з інвалідністю та їх сімей: досвід Хорватії, Литви та Латвії. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 166–177, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.24>

СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНІ ПОСЛУГИ ДЛЯ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ ТА ЇХ СІМЕЙ: ДОСВІД ХОРВАТІЇ, ЛИТВИ ТА ЛАТВІЇ

У публікації розкривається досвід системи підтримки дітей з інвалідністю та їхніх сімей шляхом аналізу наявних соціально-реабілітаційних послуг у Хорватії, Литві та Латвії. Ця розвідка здійснена у рамках дослідження розвитку соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю та їх сімей на рівні територіальних громад у воєнний та повоєнний періоди, що фінансується Національним фондом досліджень України, реєстраційний номер №2022.01/0166). Аналіз міжнародного досвіду дозволяє відстежити сімейно-орієнтовану соціальну політику та інтегрований міждисциплінарний підхід до розвитку та надання соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю. Визначено, що у Хорватії відсутня послуга «соціальна реабілітація», однак наявні послуги з експертної оцінки потреб дитини з інвалідністю та послуга з раннього втручання. Натомість, у Литві та Латвії наявні послуги соціальної реабілітації, проте адмініструються вони в межах міжвідомчої співпраці декількох міністерств, а основний акцент у соціальній реабілітації відводиться психосоціальній підтримці сім'ї та дитини. Серед спільних ознак, притаманних досліджуваним країнам, можна відстежити: сімейно-орієнтований підхід до надання послуг, перехід від інституційних форм підтримки до розвитку реабілітаційних послуг у громаді. Соціальна реабілітація закордоном включає в себе експертну професійну оцінку потреб дитини та сім'ї і послуги раннього втручання як комплексну форму підтримки сім'ї та дитини з інвалідністю. Також у Латвії виявлено унікальні соціальні послуги з підтримки сімей, які виховують дитину, що потребує регулярного паліативного догляду.

Ключові слова: соціальна реабілітація, соціально-реабілітаційні послуги, дитина з інвалідністю, сімейно-орієнтований підхід, раннє втручання, оцінка потреб, догляд.

Olha STOLIARYK

PhD in Social Work, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Ivan Franko National University of Lviv, 1 University str., Lviv, Ukraine, 79000

ORCID: 0000-0003-1105-2861

Zhanna PETROCHKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Faculty of Psychology, Special Education and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 Boulevard I. Shamo, Kyiv, Ukraine, 02000

ORCID: 0000-0002-4413-1243

Iryna KRYNYTSKA

Candidate of Sociology Science, Acting Head of the Department of Pedagogy and Social Work, Ukrainian Catholic University, 17 Svetsitskoho str., Lviv, Ukraine, 79011

ORCID: 0000-0002-1605-4279

To cite this article: Stoliaryk, O., Petrochko, Zh., Krynytska, I. (2024). Sotsialno-reabilitatsiini posluhy dla ditei z invalidnistiu ta yikh simej: dosvid Khorvatii, Lytvii ta Latvii [Social rehabilitation services for children with disabilities and their families: the experience of Croatia, Lithuania and Latvia]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 166–177, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.24>

**SOCIAL REHABILITATION SERVICES FOR CHILDREN WITH DISABILITIES
AND THEIR FAMILIES: THE EXPERIENCE OF CROATIA,
LITHUANIA AND LATVIA**

The publication reveals the experience of the support system for children with disabilities and their families through the analysis of existing social rehabilitation services in Croatia, Lithuania, and Latvia. This investigation was carried out as part of the research on developing social rehabilitation services for children with disabilities and their families at the level of territorial communities in the war and post-war periods, financed by the National Research Fund of Ukraine, registration number 2022.01/0166. The analysis of international experience allows us to track family-oriented social policy and an integrated interdisciplinary approach to developing and providing social rehabilitation services for children with disabilities. It was determined that there is no social rehabilitation service in Croatia. Still, there are services for expert assessment of the needs of a child with disabilities and an early intervention service. Instead, in Lithuania and Latvia, there are social rehabilitation services, but they are administered within the framework of interdepartmental cooperation of several ministries, and the main emphasis in social rehabilitation is given to the psychosocial support of the family and the child. Among the common features inherent in the studied countries, it is possible to trace: a family-oriented approach to the provision of services; and a transition from institutional forms of support to the development of rehabilitation services in the community. Social rehabilitation abroad includes expert professional assessment of the needs of the child and family and early intervention services as a comprehensive form of support for the family and child with disabilities. Also, in Latvia, unique social services have been found to support families raising a child who needs regular palliative care.

Key words: social rehabilitation, social rehabilitation services, child with disabilities, family-oriented approach, early intervention, needs assessment, care.

Постановка проблеми. Дослідження, проведені в Україні, засвідчують наявність сутнісних прогалин у наданні соціальних послуг, зокрема послуг дітям з інвалідністю та їхнім сім'ям, на рівні територіальних громад (Боряк, 2024; Столярик та ін., 2020; Палатна & Семігіна, 2024).

Перспективи розвитку української системи соціальної підтримки та соціальних послуг для вразливих груп населення, повинні враховувати міжнародний, передовсім європейський, досвід системи соціального захисту та глобальні тренди у соціальній роботі (Столярик, Криницька & Слозанська, 2023; Семігіна, 2024). Водночас вони мають бути адаптованими та гнучкими до контексту війни, яка триває в Україні, та пов'язаних із нею наслід-

ків. Узагальнення міжнародного досвіду, який орієнтований на створення доступного середовища для різних категорій клієнтів соціальної роботи, дозволяє виявити специфічні технології та втручання, які пропонуються на ринку соціальних послуг і можуть розширити знання українських соціальних працівників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження зарубіжних науковців (Ivić-Hofman, 2021; Laklija, Babić, & Cheatham, 2020; Matančević & Oračić, 2024), виявили, що європейська соціальна політика щодо розвитку реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю спрямована на деінституалізацію та відмову від закладів інституційного догляду, підвищення доступності та адресності послуг шляхом роз-

ширення мережі надавачів у громадах, застосування інтегрованого підходу, який пропонує комбінувати зусилля різних відомств та фахівців задля підвищення якості життя дітей з інвалідністю та їх родин.

Привертає увагу позиція тих науковців (Ivić-Hofman & Jakab, 2023), котрі відзначають, що у постсоціалістичних країнах Європи наявні труднощі, які притаманні й українській системі соціальної підтримки: залишки інституалізованих закладів догляду, недостатнє фінансування саме реабілітаційних послуг, невеликий асортимент на ринку соціальних послуг, який дозволяє задовольнити потреби цієї категорії населення.

Це дає змогу проводити співставлення та аналізувати, як успішний досвід європейських країн може бути застосований для покращення української системи соціальної підтримки.

Мета статті – здійснити аналіз наявних соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю та їх сімей у Хорватії, Литві, Латвії.

Методологічно робота побудована на кабінетному дослідженні: (1) законодавства та нормативно-правових актів щодо соціально-реабілітаційних послуг в Хорватії, Литві та Латвії, (2) програм та проєктів соціальної політики, спрямованих на соціально-реабілітаційні послуги дітям з інвалідністю та членів їх сімей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-реабілітаційні послуги у Хорватії. У Хорватії соціальний захист дітей з інвалідністю включає послуги з раннього втручання та перехід від інституційного догляду до послуг в спільноті: наявні будинки соціального догляду можуть реорганізуватися в центри соціальної реабілітації для дітей з інвалідністю чи центри денного догляду, зважаючи на попит конкретної громади. Програми раннього втручання, як правило, включають послуги з соціальної, психологічної, інструментальної підтримки дитини та сім'ї, проте доступ до них обмежений у віддалених регіонах країни.

Реабілітаційні послуги для дітей з інвалідністю надаються за підтримки Міністерства праці, пенсійної системи, сім'ї та соціальної політики Хорватії (МППСССПХ) та Міністерства здоров'я Хорватії (МЗХ), що дозволяє відстежити комбінацію зусиль відомств щодо надання послуг вразливим категоріям

населення. До послуг, в межах компетенції МППСССПХ, які є галуззю практичної соціальної роботи, належать наступні:

1. *Експертна оцінка (stručna procjena)*. Це соціальна послуга, яка охоплює професійну оцінку стану дитини з ризиком розвитку, відхиленнями розвитку або інвалідністю. Мета цієї оцінки – визнати право на послугу психосоціальної підтримки, раннього втручання, допомоги при включенні до програм виховання та освіти, денного догляду, організованого житла чи притулку. Оцінка здійснюється групою експертів, які можуть включати соціального працівника, психолога, реабілітолога, ерготерапевта та медичного працівника. Тривалість надання послуги – 4–6 годин (Čališ & Atlija, 2023).

2. *Послуга психосоціальної підтримки (psihosocijalna podrška)*. Ця послуга передбачає професійні втручання та інші форми допомоги для розвитку когнітивних, функціональних, комунікативних, мовленнєвих, соціальних або освітніх навичок дитини з інвалідністю та їхніх сімей. Послуга надається як на рівні дитини, так і сім'ї, з метою подолання труднощів, розширення автономії дитини та інтеграції в громаду. Тривалість надання послуги – до одного року, з можливістю продовження (Modrčin et al., 2023).

3. *Раннє втручання (rana razvojna podrška)*. Послуга раннього втручання надається дітям віком від 3 до 7 років, які мають відхилення у розвитку або ризик інвалідності. Вона охоплює професійну допомогу дитині та підтримку родини; обсяг допомоги – до п'яти годин на тиждень.

Раннє втручання включає процес інформування, консультування, навчання та підтримки дітей, які мають труднощі в розвитку або ризик відхилень у розвитку через біологічні чи екологічні фактори. Послуги раннього втручання надаються з моменту виявлення відхилень у розвитку, труднощів розвитку або потреб у сфері поведінки чи психічного здоров'я. Послуги продовжують надаватися, доки дитина не досягне типового рівня розвитку або не перейде до інших послуг, які відповідають віку та/або стадії розвитку.

Потреби розвитку дитини складні і вимагають співпраці фахівців різного профілю, тому раннє втручання надається міждисциплі-

нарною групою фахівців-експертів. Усі члени команди втручання зосереджені на підтримці родини та навчанні батьків дієвим методам підтримки своєї дитини. Послуги раннього втручання орієнтовані не лише на дитину з інвалідністю, а й на сім'ю – вони прагнуть розширити можливості батьків. Фахівці намагаються розуміти, що батьки приймають усі ключові рішення, пов'язані з розвитком їхньої дитини, через надання їм психосоціальної підтримки.

4. *Послуга допомоги в цілях інклюзивного включення до освітніх програм (pomoć pri ukljućivanju u programe odgoja i redovitog obrazovanja).* Ця послуга надається вихователям, педагогам, вчителям та асистентам, які працюють з дітьми з порушеннями розвитку чи інвалідністю. Послуга також надається самим дітям у центрах соціального захисту та будинках догляду, де вони можуть отримувати реабілітаційні процедури, логопедичне лікування, допомогу психолога, фізіотерапію, трудотерапію, кінезіотерапію, сенсорну терапію, музичну терапію, арт-терапію, послуги з соціальної адаптації та інтеграції, організацію дозвілля (Babić, 2023).

5. *Послуга денного догляду (boravak).* Послуга передбачає організовану діяльність та професійну допомогу впродовж дня для задоволення основних та додаткових життєвих потреб дитини з інвалідністю. Вона може бути надана як на півдня (4–6 годин), так і на повний день (6–10 годин) і погоджується в залежності від потреб дитини.

6. *Послуга проживання (надання притулку) (smještaj).* Забезпечує інтенсивний догляд та задоволення основних життєвих потреб дитини з інвалідністю, коли це неможливо забезпечити в сім'ї. В межах цієї послуги виокремлюють:

- послугу проживання для реалізації реабілітаційних програм, яка надається дітям, залученим до інтенсивних реабілітаційних програм;

- послугу проживання з метою проведення психосоціального лікування, яка надається дітям з проблемами поведінки, пов'язаними з порушеннями розвитку чи інвалідністю, тривалістю до трьох років (Mićanović, 2023).

Також у Хорватії діє Хорватський фонд для дітей, який реалізовує *програму медико-соціальної допомоги дітям з порушеннями розвитку*, включаючи раннє втручання та ре-

абілітацію. Програма спрямована на надання послуг психосоціальної підтримки, освітньо-реабілітаційної допомоги та соціалізації дітей через ігрові кімнати неформальної дошкільної освіти. Вона допомагає дітям з інвалідністю та їхнім родинам досягати кращих результатів, виходячи з індивідуальних та сімейних потреб (Karnjuš et al., 2022; Žganec & Oračić, 2021).

За оцінками науковців (Colic & Vuljevac, 2023), соціально-реабілітаційні послуги все ще недоступні для багатьох дітей з обмеженими можливостями, особливо в менш розвинених регіонах республіки. Тільки одна восьма частина потенційних користувачів отримує послуги раннього втручання, і наявна значна географічна нерівномірність у доступі до цих послуг.

Поряд з тим, Хорватія отримує значну підтримку від організації UNICEF в рамках розвитку підтримувальних реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю (Šimunković & Borić, 2023). У 2021 році у співпраці з Міністерством праці, пенсійної системи, сім'ї та соціальної політики Хорватії впроваджено кампанію під гаслом «Перетворимо труднощі на можливості», спрямовану на створення та розширення соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю та їх батьків у регіонах, де послуги є менш доступні та індекси їх розвитку найнижчі. Кампанія також має на меті створення та розширення служби денного догляду для дітей з інвалідністю, запровадження групової психосоціальної підтримки дітей з обмеженими можливостями та розвиток програм підтримки батьків «Зростаємо разом Плюс».

Таким чином, у Хорватії на рівні законодавства задекларована цілісна система соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю, спрямована на поліпшення якості життя дітей з обмеженими можливостями та їхніх сімей. Ці включають раннє втручання, денний догляд та психосоціальну підтримку. Однак доступ до цих послуг є обмеженим, особливо у менш розвинених регіонах країни.

Соціально-реабілітаційні послуги у Литві. У цій країні діти з інвалідністю мають доступ до різноманітних соціально-реабілітаційних послуг, які включають програми соціальної інтеграції, соціальну реабілітацію, технічні засоби реабілітації та психосоціальну підтримку для сімей. Ця система також орієнто-

вана на забезпечення рівного доступу дітей з інвалідністю до освітніх програм, як у звичайних, так і у спеціальних навчальних закладах (Gutauskienė, 2020; Kreiviniene et al., 2021).

Важливим аспектом системи соціальних послуг можна вважати законодавче забезпечення прав дітей з інвалідністю. Основним законодавчим актом, що регулює соціально-реабілітаційні послуги в Литві, є Закон про соціальні послуги (Šaralaitė, 2023). Інші нормативні акти та урядові постанови також регулюють окремі аспекти соціального захисту та надання послуг. Варто зауважити, що усі наявні реабілітаційні програми для дітей з інвалідністю у Литві є акредитованими. Литва також активно впроваджує інклюзивну освіту, що сприяє інтеграції дітей з інвалідністю у суспільство (Mincė, 2023).

Розглянемо детальніше основні види соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю у Литві:

1. *Соціальний догляд (socialinės globos paslaugos)*. Здійснюють центри, що забезпечують стаціонарне перебування дітей з інвалідністю та догляд за ними у випадку проходження реабілітації. Ці послуги надаються з урахуванням індивідуальної оцінки потреб дитини у соціальному догляді, що здійснюється командою фахівців-експертів. Соціальний догляд може включати

– *денний соціальний догляд (dienos socialinė globa)*: центри, що забезпечують денну підтримку та догляд за дітьми з інвалідністю впродовж робочого дня;

– *короткочасний соціальний догляд (trumpalaikė socialinė globa)*: тимчасова підтримка та догляд у періоди, коли основний догляд чи сімейна підтримка недоступні;

– *тривалий соціальний догляд (ilgalaikė socialinė globa)*: довготривала підтримка для дітей з інвалідністю, яка потребує стійкого догляду та підтримки у повсякденному житті.

– *тимчасовий перепочинок для батьків (laikinas atokvėpis)*: можливість для батьків відпочити, коли вони здійснюють догляд за дітьми з інвалідністю (Meškauskienė & Kiaunytė, 2023).

2. *Реабілітаційні послуги (reabilitacijos paslaugos)*, які охоплюють:

– *соціальну реабілітацію (socialinė reabilitacija)*: сприяння соціальній інтеграції дитини через навчання соціальних навичок,

встановлення соціальних зв'язків та активну участь у суспільному житті;

– *медичну реабілітацію (medicininė reabilitacija)*: надання медичної підтримки та терапевтичних втручань для поліпшення фізичного стану дитини.

За потреби також для дитини та сім'ї можуть бути надані додаткові послуги: супровід та/або організація транспорту, розвиток рухових навичок, персональне тимчасове асистування, індивідуальна та/або групова емоційно-психологічна допомога, включення до груп взаємопідтримки (Nedzinskė, 2024).

Важливо відзначити, що до реабілітаційних послуг можуть бути залучені й батьки. У цілому, програми побудовані з оперттям на сильні сторони дитини та сім'ї, можливостям підтримки в сім'ї та громаді. У період реабілітації значна увага приділяється навчання членів сім'ї ефективному спілкуванню з дитиною, підтримку розвитку дитини та застосуванню рекомендацій медичних та соціальних фахівців у домашніх умовах.

У Литві існують *відділення ранньої реабілітації*, спрямовані на підтримку розвитку дітей з ризиком порушення чи його наявністю з раннього віку. Ці відділення надають інтегровану підтримку, схожу на послуги раннього втручання в Хорватії, поєднуючи соціальний, медичний, освітній та психологічний підходи в побудові реабілітаційних програм. Основні функції цих відділень включають:

– діагностику та терапевтичні втручання: оцінка розвитку дитини та визначення потреб у реабілітаційних заходах;

– аналіз батьківсько-дитячих відносин: клінічне спостереження за спілкуванням та грою батьків і дитини для виявлення особливостей і рекомендацій щодо правильного взаємодії і управління поведінкою дитини;

– психологічну підтримку: надання терапевтичних втручань, поведінкової терапії та підтримки сім'ї;

– мультидисциплінарну підтримку: залучення фахівців різних спеціальностей (фізіотерапевт, логопед, кінезіолог, реабілітолог) для надання комплексних методів втручання, таких як групова ігрова терапія, терапія Монтесорі, музикотерапія, арт-терапія тощо;

– надання компенсаторного обладнання та засобів реабілітації: забезпечення необхід-

ними технічними засобами та пристроями для покращення фізичних та когнітивних можливостей дитини (Kirvelaitis, 2024).

Важливо відзначити, що ключову роль у підтримці сімей з дітьми з інвалідністю у Литві відіграють соціальні працівники. Вони надають комплексну підтримку через соціальні, психологічні та життєві виклики, пов'язані з вихованням та доглядом за дитиною. Також соціальні працівники інформують сім'ї про наявність державних та громадських організацій, що надають підтримку, а також про законодавство щодо соціальної підтримки та доступності програм ранньої реабілітації та освітніх закладів. Спільна робота з фахівцем сприяє підвищенню батьківської компетентності та розширенню прав і можливостей сімей.

Соціальна реабілітація дітей з інвалідністю у Литві включає два основні напрямки діяльності фахівців мультидисциплінарної команди:

- підтримка соціальних та повсякденних навичок для самостійного життя, розвиток навичок (абілітація) та відновлення (реабілітація), а також інформування та навчання сім'ї практичним навичкам для вирішення проблем, що виникають у процесі виховання та догляду;

- включення дитини з інвалідністю до інклюзивного навчання та освітніх програм, надання підтримки педагогічним працівникам у створенні дружнього освітнього середовища.

Отже, у Литві система соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю ретельно побудована на інтегрованому підході, що об'єднує медичні, соціальні, освітні та психологічні аспекти. Відділення ранньої реабілітації надають комплексну підтримку, спрямовану на покращення якості життя дітей і підтримку їхньої родини. Програми реабілітації орієнтовані на індивідуальні потреби кожної дитини, забезпечуючи доступ до необхідних терапевтичних, психологічних та освітніх сервісів. Співпраця з батьками є ключовою в адаптації та розвитку дитини, зокрема за допомогою клінічного спостереження та інтервенцій, спрямованих на підтримку сімейних відносин. Такий комплексний підхід сприяє інклюзивному вихованню та покращує можливості соціальної адаптації дітей з інвалідністю в литовському суспільстві.

Соціально-реабілітаційні послуги у Латвії.

Соціальна політика щодо дітей з інвалідністю

у цій країні передбачає забезпечення доступності послуг як для дитини з інвалідністю, так і для членів її сім'ї (Bethere et al., 2023). На нинішньому етапі уряд Латвії приділяє особливу увагу створенню інклюзивного освітнього середовища та доступу до програм раннього втручання. Латвійська система соціально-реабілітаційних послуг також включає надання асистивних технологій, що дозволяє дітям з інвалідністю отримувати необхідні послуги для їхнього розвитку та інтеграції у суспільство (Bertulem & Vetra, 2020). Особлива увага приділяється підтримці сімей, які виховують дітей з інвалідністю, щоб вони могли ефективно справлятися з повсякденними викликами.

Система соціальних послуг регулюється низкою законодавчих актів, серед яких головними є Закон про соціальні послуги та соціальну допомогу (LIKUMI, 2002), який визначає види соціально-реабілітаційних послуг, критерії їх надання, права та обов'язки отримувачів і надавачів послуг.

Розглянемо детальніше різновиди соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю у Латвії (Vilka & Lotko, 2021).

Оскільки розширений опис послуг соціальної реабілітації дітей з інвалідністю у Латвії є важливим, ось детальніше про кожен тип послуг:

1. *Послуги соціальної підтримки та психосоціальної підтримки дитини та сім'ї (sociālās aprūpes pakalpojumi ma psihosociālais atbalsts bērnam un vecākiem).* Ці послуги включають безоплатні консультації психолога та соціального працівника для дітей з інвалідністю та їхніх сімей.

Соціальні працівники також забезпечують підтримку сімей у залученні до груп взаємодопомоги та надають послуги з представництва інтересів сімей перед різними установами і організаціями.

2. *Денні центри догляду (dienas aprūpes centri).* Центри забезпечують комплексний догляд, реабілітацію, інтеграцію та організацію дозвілля для дітей з інвалідністю залежно від потреб конкретної дитини, враховуючи її фізичні та психічні можливості.

3. *Реабілітаційні послуги (rehabilitācijas pakalpojumi).* Охоплюють такі різновиди, як – *медична реабілітація (medicīniskā rehabilitācija):* включає послуги, спрямовані на

відновлення фізичного здоров'я після захворювань чи травм дитини;

– *соціальна реабілітація (sociālā rehabilitācija)*: послуги, спрямовані на покращення соціальної інтеграції дітей з інвалідністю в суспільство.

Метою соціально-реабілітаційних послуг є вдосконалення функціональних можливостей та підвищення якості життя дітей з обмеженнями здоров'я шляхом надання послуг спеціалістів мультидисциплінарної команди. Рішення про надання або відмову в отриманні цієї послуги приймає соціальна служба, а самі соціально-реабілітаційні послуги можуть надаватися до 10 разів на календарний рік, а у разі потреби, кількість може зростати до 15 разів на календарний рік.

4. *Послуги тривалого соціального догляду та соціальної реабілітації для дітей (lgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumi bērniem)*. Ці послуги надаються дітям з важкими порушеннями психічного та фізичного розвитку та передбачають довготривале перебування в соціальних закладах з метою проходження інтенсивної реабілітаційної програми під опікою мультидисциплінарної команди фахівців.

5. *Послуга догляду вдома для дітей з інвалідністю (prūpes mājās pakalpojums pilngadīgām personām)*. Надається сім'ям, що виховують дітей з інвалідністю з метою забезпечення догляду, розвитку навичок самообслуговування та проведення змістовного дозвілля за місцем проживання дитини. Послуга може бути отримана лише рішенням комісії щодо потреби дитини в спеціальному догляді вдома. Алгоритм визначення потреби сім'ї в послугі включає оцінку можливостей членів родини, які проживають разом з дитиною, надавати їй необхідну підтримку. Також враховується тривалість перебування дитини в навчальному закладі, види діяльності, які є доступними для неї з врахуванням діагнозу, отримувани соціальні та медичні послуги, інші обставини, що мають значення для прийняття рішення. Послуга надається до 80 годин на місяць.

6. *Послуга психосоціальної реабілітації для дітей з інвалідністю, які мають потребу в паліативній допомозі (psihosociālās rehabilitācijas pakalpojums)*. Ця послуга надається сім'ї дитини, яка, згідно рішення медичного консили-

уму, має ризик передчасної смерті, пов'язаної із наявним захворюванням. Така дитина та члени її сім'ї включаються в систему обліку надання паліативної допомоги за місцем проживання.

Метою послуги є надання підтримки сім'ї в управлінні проблемними ситуаціями, пов'язаними із захворюванням дитини, яка перебуває на паліативному лікуванні. Також послуга передбачає підтримання якості життя дитини до моменту її смерті та реінтеграцію сім'ї в суспільство після втрати. Дитина та члени її родини отримують консультації та підтримку зі сторони соціальних працівників, які є частиною міждисциплінарної команди паліативної допомоги. Послугу надає Товариство паліативної допомоги відповідно до індивідуального плану паліативної допомоги дитини. Ця послуга організована у формі індивідуальних консультацій і доступна цілодобово, без обмеження тривалості консультацій, які можуть відбуватися у форматі теле-, інтернет-зв'язку та стаціонарно, у кабінеті паліативної допомоги. Також, послуга може надаватися кризово – за місцем проживання дитини. У період трауру (до 24 місяців після смерті дитини), членам сім'ї доступна підтримка у формі індивідуальних консультацій та груп підтримки. Кожен член сім'ї може отримати до 25 індивідуальних консультацій і до 10 організованих групових зустрічей підтримки (Ministru kabineta, 2017).

Проведений аналіз послуг засвідчує, що підхід до підтримки дітей з інвалідністю та їх сімей у Латвії відзначається інтегрованістю та спрямований на покращення якості життя та соціальної інтеграції в суспільство. Важливо окреслити сімейно-орієнтований підхід до надання соціально-реабілітаційних послуг.

Обговорення результатів. Аналіз законодавства Хорватії, Литви та Латвії, а також огляд досвіду надання соціально-реабілітаційних послуг у цих країнах дає підставити окреслити тенденції, які можуть враховуватися у системі соціальної підтримки дітей з інвалідністю в Україні.

В першу чергу, варто наголосити на таких акцентах, спільних для досліджуваних країн, як міждисциплінарний інтегрований підхід до надання соціально-реабілітаційних послуг, перехід від інституалізованих форм підтримки до послуг у громадах, сімейно-орієнтовані практики втручання, які ґрунтуються на ідеях розви-

тку сильних сторін, що узгоджується із результатами наявних у науковій літературі наукових розробок з цих питань (Горішна & Петрочко; Горішна, Петрочко & Столярик, 2023; Семигіна & Столярик, 2024).

Відтак, у Хорватії можна відстежити особливу увагу до розвитку послуги раннього втручання, з акцентом на ресурсну підтримку сім'ї, супровід раннього розвитку дитини з ризиком функціональних обмежень, підвищення якості їх життя. У офіційному каталозі відсутня послуга «соціальна реабілітація», однак будинки соціального догляду, які наявні у громадах, можуть перепрофілюватися у центри соціальної реабілітації для дітей з інвалідністю, якщо є така потреба. У Хорватії наявні залишки інституалізованого догляду (послуги проживання/надання притулку та послуги організованого житла), однак розвиваються й напівстаціонарні центри денного перебування. Важливою є послуга психосоціальної підтримки сім'ї, що є аналогом української послуги соціального супроводу, у центрі якої – якість життя дитини з інвалідністю та членів родини. Орієнтація на добробут сім'ї та дитини – є ключовою характеристикою системи соціальної підтримки (Столярик, 2024). Реабілітаційні послуги є комплексними, враховують біопсихосоціальний підхід, надаються мультидисциплінарною командою та включають послуги з експертної оцінки потреб дитини з інвалідністю, допомогу в цілях інклюзивного включення в навчання та освітні програми, посилення участі сім'ї у реабілітаційних програмах.

Натомість, у Литві наявні спеціальні центри ранньої допомоги, які забезпечують діагностику і терапію для дітей з інвалідністю від народження до семи років та за своїми параметрами, частково дублюють послугу раннього втручання у Хорватії. Також у Литві створені реабілітаційні послуги для дітей з інвалідністю, які мають інтегрований характер та включають медичний, психологічний та соціальний підходи. В країні є численні реабілітаційні центри, де діти з інвалідністю можуть проходити фізичну, психологічну та соціальну реабілітацію. Членам сім'ї дитини з інвалідністю надається соціально-психологічна допомога і консультації з управління викликами, пов'язаними із вихованням та доглядом за дитиною. Батьки дітей з інвалідністю можуть брати участь

у реабілітаційних програмах на засадах участі у прийнятті рішень. Ці програми розроблені з урахуванням сильних сторін дитини та сім'ї, а також можливостей підтримки сім'ї у громаді. Під час реабілітації велика увага приділяється навчанню членів родини ефективним методам спілкування з дитиною, сприянню її розвитку та впровадженню рекомендацій медичних і соціальних фахівців у домашніх умовах.

У Латвії ключовими тенденціями у системі соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю та членів їх сімей є послуги з психосоціальної підтримки сім'ї, тривалого догляду та соціальної реабілітації дітей. Унікальною, на наш погляд, є соціальна послуга психосоціальної реабілітації для дітей з інвалідністю, які мають потребу в паліативній допомозі, яка є специфічною формою соціальної підтримки, що комбінує допомогу з питань паліативного догляду за дитиною, яка має ризик передчасної смерті чи невиліковне захворювання, та соціальні втручання у роботі з підтримки сім'ї після втрати.

Враховуючи досвід Хорватії, Литви та Латвії, Україна може запозичити такі підходи:

1. Розвиток міждисциплінарних команд для надання комплексних послуг: Це забезпечить більш ефективну та цілісну підтримку дітей з інвалідністю.

2. Децентралізація послуг та створення центрів ранньої допомоги на рівні громад: Забезпечення доступності послуг для всіх дітей незалежно від місця проживання.

3. Сімейно-орієнтовані втручання: Акцент на залучення сімей до процесу реабілітації та надання їм необхідної підтримки та навчання.

4. Впровадження послуг з паліативної допомоги: Розробка спеціалізованих програм для підтримки дітей з невиліковними захворюваннями та їхніх сімей.

Впровадження цих тенденцій може значно покращити якість життя дітей з інвалідністю в Україні та їхніх сімей, забезпечуючи їм необхідну підтримку на всіх етапах розвитку та соціальної інтеграції.

Висновки. Досвід Хорватії, Литви та Латвії є цінним, з точки зору підходів до організації і надання соціально-реабілітаційних послуг. Варто зауважити, що для усіх країн важливою є превенція можливих ризиків, пов'язаних із захворюванням дитини чи інвалідністю ще

у ранньому дитячому віці, тому впроваджуються такі послуги як раннє втручання

Заслужують уваги підходи до експертної оцінки потреб дитини з інвалідністю мультидисциплінарною командою, що дозволяє розробляти чутливі індивідуалізовані плани реабілітації для конкретної дитини. Також, варто враховувати досвід соціальної роботи у Латвії та Литві, що стосується системної та комплексної психосоціальної підтримки членів сім'ї у їхній життєвій ситуації, нарощування ресурсного капіталу сім'ї шляхом залучення до реабілітаційних програм, впровадження освітніх чи навчальних курсів для членів сім'ї з підвищення їх компетентності тощо.

Важливо здійснювати роботу з масштабування таких соціальних послуг як денний догляд та підтримане проживання для дітей з інвалідністю, які включатимуть інтегровані послуги та комбінуватимуть втручання різних фахівців задля максимального задоволення потреб дитини та сім'ї.

Подяка: Дослідження виконане в рамках реалізації Проекту 2022.01/0166 «Дослідження розвитку соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю та їх сімей на рівні територіальних громад у воєнний та повоєнний періоди», що фінансується за конкурсом «Наука для відбудови України у воєнний та повоєнний періоди» Національного фонду досліджень України

ЛІТЕРАТУРА:

1. Babić A. *Integracija žena izbjeglica u Republici Hrvatskoj* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Law. Theory and Methods of Social Work). 2023.
2. Bertule D., Vetra A. Needs of families with children with cerebral palsy in Latvia and factors affecting these needs. *Journal of Personalized Medicine*. 2020. Vol. 10(3). P. 139.
3. Bethere D., Kasiliauskiene R., Pavitola L., Usca S. Teachers' Attitude towards Inclusive Education: Latvian and Lithuanian Experiences. *Social Sciences*. 2023. Vol. 12(7). P. 365.
4. Čališ J., Atlija M. Stručna edukacijsko-rehabilitacijska podrška u obitelji. *Hrvatski Časopis za javno zdravstvo*. 2023. Vol. 18(58 (zbornik radova)), 5–6.
5. Colic M., Buljevac M. Formal and informal support for Croatian and Serbian people with disabilities and their families: A scoping review. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*. 2023. Vol. 22(4). P. 327–349.
6. Frančula Modrčin I., Peharec Ramov R., Zahorij K., Jašić M., Prskalo A., Dežmar, D., Tončetić Bogović S. Grupne terapije za visokofunkcionalnu djecu s poremećajem spektra autizma i teškoćama socijalne interakcije. *Hrvatski Časopis za javno zdravstvo*. 2023. Vol. 18(58 (zbornik radova)), 12–13.
7. Gutauskienė R. *Socialinės pagalbos preinamumas šeimai, auginančiam neįgalų vaiką* (Doctoral dissertation, Šiaulių universitetas). 2020.
8. Ivić-Hofman K. Š. The rights of children with disabilities to upbringing and education in Croatia—from the categorization to the inclusion. *Research in Education and Rehabilitatio*. 2021. Vol. 4(2). P. 120–133.
9. Ivić-Hofman K. Š., Jakab A. W. Formal support—expectations of parents of children with disabilities. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*. 2023. Vol. 22(2). P. 117–132.
10. Karnjuš R., Brenčić Cindrić M., Bodul M., Šarić K., Tumpa Tambić J., Schnurrer-Luke-Vrbanić T. Terapijski pas u rehabilitaciji djece s teškoćama u razvoju—mišljenja i očekivanja roditelja i stručnjaka. *Medicina Fluminensis*. 2022. Vol. 58(4). P. 416–424.
11. Kirvelaitis. D. *Autizmą turinčius vaikus auginančių tėvų požiūrio į ankstyvosios rehabilitacijos metodus tyrimas* (Doctoral dissertation). 2024.
12. Kreiviniene B., Vaišvilaitė V., Miškinė V., Kasparavičienė A. Vaikų, turinčių negalių, savarankiškumo formavimas delfinų terapijos centre: didesnių galimybių link. *Tiltai: socialiniai mokslai*. 2021. Vol. (1). P. 101–120.
13. Krsnik L. *Uloga Zavoda za socijalni rad u izricanju mjera izdvajanja djeteta iz obitelji* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Law. Family Law). 2023.
14. Laklija M., Babić M. M., Cheatham L. P. Institutionalization of children with disabilities in Croatia: Social workers' perspectives. *Child & youth services*. 2020. Vol. 41(2). P. 184–203.
15. LIKUMI. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. *Latvijas Vēstnesis*. 2002. No. 168. URL: <https://likumi.lv/ta/id/68488>
16. Matančević J., Opačić A. Social Work and Social Policy in Croatia in Times of Continuous Reforms and Crisis. In *Social Work and Social Policy Transformations in Central and Southeast Europe*. Cham: Springer Nature Switzerland. 2024. P. 77–95.
17. Meškauskienė A., Kiaunytė A. Socialinė pagalba šeimai: kaip vykdyti institucinės vaikų globos (rūpybos) prevenciją. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai/Social work. Experience and methods*. 2023. Vol. 31(31 (1)). P. 109–143.

18. Mićanović M. *Izvaninstitucionalne usluge i njihovi korisnici u Republici Hrvatskoj* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Law. Social policy). 2023.
19. Mincė J. *Į šeimą orientuotos terapijos principų taikymas ankstyvojoje reabilitacijoje: teisės aktų analizė ir šeimų, auginančių vaikus su raidos sutrikimais, požiūris* (Doctoral dissertation, Lietuvos sveikatos mokslų universitetas). 2023.
20. Ministru kabineta noteikumi Nr. 766 "Noteikumi par psihosociālās rehabilitācijas pakalpojumu paliafīvā aprūpē esošiem bērniem un viņu ģimenes locekļiem". 2017. URL: <https://likumi.lv/ta/id/296009>
21. Nedzinskė V. *Vaiķu reabilitācijas specialistu saviveiksmīgumas reabilitācijas programu prioritētams* (Doctoral dissertation). 2024.
22. Šapalaitė U. *Socialinių paslaugų kokybės vertinimas: paslaugų gavėjų perspektyva* (Doctoral dissertation). 2023.
23. Šimunković G., Bori I. Exercise of children's participatory rights in the healthcare system of the Republic of Croatia. In *Equal Access to Healthcare in Socially Diverse Societies*. Verlag Karl Alber. 2023. P. 83–110.
24. Vilka L., Lotko M. Social Work Education in Latvia: Post-crisis Impact and Development Perspectives. In *Social Work Education in Europe: Traditions and Transformations*. Cham: Springer International Publishing. 2021. P. 153–170.
25. Žganec N., Opačić A. Inclusive society within the framework of a transitioning society: Examples from the Republic of Croatia. *Ambivalences of Inclusion in Society and Social Work: Research-Based Reflections in Four European Countries*. 2021. P.73–96.
26. Боряк О. Центри реабілітації в Україні: реалії та перспективи. *Inclusion and Diversity*. 2024. Вип. (3). С. 10–14.
27. Горішна Н, Петрочко Ж. Комплексний підхід при наданні соціально-реабілітаційних послуг дітям з інвалідністю: аналіз міжнародних документів. *Human problems and ways to solve them : The VI International Scientific and Practical Conference (October 23-25)*. Rome. 2023. P. 151–156.
28. Горішна Н., Петрочко Ж., Столярик О. Законодавчі аспекти соціальної реабілітації дітей з інвалідністю: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Інклюзія і суспільство*. 2023. Вип. 2. С. 19–27. URL: <https://journals.kpdi.in.ua/index.php/inclusion-society/article/view/36>
29. Палатна Д., Семигіна Т. *Згуртування громади: соціальний вимір [Монографія]*. Tallinn: Teadmus. 2024. 315 с.
30. Семигіна Т., Столярик О. Розвиток сильних сторін клієнтів соціальної роботи. Tallinn: Teadmus. 2024. 257 с. URL: <https://teadmus.org/main-publications/sm-47>.
31. Семигіна Т. Врятувати світ? Тренди в сучасній соціальній роботі. *Цифрове наукове суспільство: соціально-економічні, правові та міжнародні аспекти: Збірник наукових праць*. Рівне: МЦНД. 2024. С. 44–46.
32. Столярик О. Сімейно-орієнтований підхід у соціальній реабілітації дітей з інвалідністю. *Інноваційні тенденції сьогодення в сфері природничих, гуманітарних та точних наук: збірник наукових праць*. Дніпро: МЦНД. 2024. С. 44–46.
33. Столярик О., Семигіна Т., Зубчик О. Сімейна соціальна робота: реалії України. *Науковий вісник Південно-українського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського*. 2020. Вип. 4. С. 28–46.
34. Столярик О., Слосанська Г. Криницька І. Концепція реабілітації осіб з інвалідністю у закордонній практиці соціальної роботи: системний огляд. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. Вип. 4. С. 44–53. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.7>

REFERENCES:

1. Babić, A. (2023). *Integracija žena izbjeglica u Republici Hrvatskoj* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Law. Theory and Methods of Social Work).
2. Bertule, D., & Vetra, A. (2020). Needs of families with children with cerebral palsy in Latvia and factors affecting these needs. *Journal of Personalized Medicine*, 10(3), 139.
3. Bethere, D., Kasiliauskiene, R., Pavitola, L., & Usca, S. (2023). Teachers' Attitude towards Inclusive Education: Latvian and Lithuanian Experiences. *Social Sciences*, 12(7), 365.
4. Čališ, J., & Atlija, M. (2023). Stručna edukacijsko-rehabilitacijska podrška u obitelji. *Hrvatski Časopis za javno zdravstvo*, 18(58(zbornik radova)), 5–6.
5. Colic, M., & Buljevac, M. (2023). Formal and informal support for Croatian and Serbian people with disabilities and their families: A scoping review. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 22(4), 327–349.
6. Frančula Modrčin, I., Peharec Ramov, R., Zahorij, K., Jašić, M., Prskalo, A., Dežmar, D., ... & Tončetić Bogović, S. (2023). Grupne terapije za visokofunkcionalnu djecu s poremećajem spektra autizma i teškoćama socijalne interakcije. *Hrvatski Časopis za javno zdravstvo*, 18(58 (zbornik radova)), 12–13.
7. Gutauskienė, R. (2020). *Socialinės pagalbos preinamumas šeimai, auginančiai neįgalų vaikų* (Doctoral dissertation, Šiaulių universitetas).
8. Ivić-Hofman, K. Š. (2021). The rights of children with disabilities to upbringing and education in croatia—from the categorization to the inclusion. *Research in Education and Rehabilitation*, 4(2), 120–133.

9. Ivić-Hofman, K. Š., & Jakab, A. W. (2023). Formal support–expectations of parents of children with disabilities. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 22(2), 117–132.
10. Karnjuš, R., Brenčić Cindrić, M., Bodul, M., Šarić, K., Tumpa Tambić, J., & Schnurrer-Luke-Vrbanić, T. (2022). Terapijski pas u rehabilitaciji djece s teškoćama u razvoju–mišljenja i očekivanja roditelja i stručnjaka. *Medicina Fluminensis*, 58(4), 416–424.
11. Kirvelaitis, D. (2024). *Autizmą turinčius vaikus auginančių tėvų požiūrio į ankstyvosios reabilitacijos metodus tyrimas* (Doctoral dissertation).
12. Kreivinienė, B., Vaišvilaitė, V., Miškinė, V., & Kasparavičienė, A. (2021). Vaikų, turinčių negalių, savarankiškumo formavimas delfinų terapijos centre: didesnių galimybių link. *Tiltai: socialiniai mokslai*, (1), 101–120.
13. Krsnik, L. (2023). *Uloga Zavoda za socijalni rad u izricanju mjera izdvajanja djeteta iz obitelji* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Law. Family Law).
14. Laklija, M., Babić, M. M., & Cheatham, L. P. (2020). Institutionalization of children with disabilities in Croatia: Social workers' perspectives. *Child & youth services*, 41(2), 184–203.
15. LIKUM (2002). Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. *Latvijas Vēstnesis*, 168. Retrieved from: <https://likumi.lv/ta/id/68488>
16. Matančević, J., & Opačić, A. (2024). Social Work and Social Policy in Croatia in Times of Continuous Reforms and Crisis. In *Social Work and Social Policy Transformations in Central and Southeast Europe* (pp. 77–95). Cham: Springer Nature Switzerland.
17. Meškauskienė, A., & Kiaunytė, A. (2023). Socialinė pagalba šeimai: kaip vykdyti institucinės vaikų globos (rūpybos) prevenciją. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai/Social work. Experience and methods*, 31(31 (1)), 109–143.
18. Mićanović, M. (2023). *Izvaninstitucionalne usluge i njihovi korisnici u Republici Hrvatskoj* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Law. Social policy).
19. Mincė, J. (2023). *Į šeimą orientuotos terapijos principų taikymas ankstyvojoje reabilitacijoje: teisės aktų analizė ir šeimų, auginančių vaikus su raidos sutrikimais, požiūris* (Doctoral dissertation, Lietuvos sveikatos mokslų universitetas).
20. Ministru kabineta 2017. gada 19. decembra noteikumi Nr. 766 "Noteikumi par psihosociālās rehabilitācijas pakalpojumu paliatīvā aprūpē esošiem bērniem un viņu ģimenes locekļiem". Retrieved from: <https://likumi.lv/ta/id/296009>
21. Nedzinskė, V. (2024). *Vaiķu rehabilitācijas specialistu saviveiksmīgumas rehabilitācijas programu prioritētams* (Doctoral dissertation).
22. Šapalaitė, U. (2023). *Socialinių paslaugų kokybės vertinimas: paslaugų gavėjų perspektyva* (Doctoral dissertation).
23. Šimunković, G., & Borić, I. (2023, June). Exercise of children's participatory rights in the healthcare system of the Republic of Croatia. In *Equal Access to Healthcare in Socially Diverse Societies* (pp. 83–110). Verlag Karl Alber.
24. Vilka, L., & Lotko, M. (2021). Social Work Education in Latvia: Post-crisis Impact and Development Perspectives. In *Social Work Education in Europe: Traditions and Transformations* (pp. 153–170). Cham: Springer International Publishing.
25. Žganec, N., & Opačić, A. (2021). Inclusive society within the framework of a transitioning society: Examples from the Republic of Croatia. *Ambivalences of Inclusion in Society and Social Work: Research-Based Reflections in Four European Countries*, 73–96.
26. Boryak, O. (2024). Tsentry reabilitatsiyi v Ukrayini: realiyi ta perspektyvy [Rehabilitation centers in Ukraine: realities and prospects]. *Inclusion and Diversity*, (3), 10–14 [in Ukrainian].
27. Horishna, N., & Petrochko, ZH (2023). Kompleksnyy pidkhid pry nadanni sotsial'no-reabilitatsiynykh posluh dityam z invalidnistyu: analiz mizhnarodnykh dokumentiv [Complex approach in providing social rehabilitation services to children with disabilities: analysis of international documents]. *Human problems and ways to solve them : The VI International Scientific and Practical Conference (October 23-25, pp. 151-156)*. Rome [in Ukrainian].
28. Horishna, N., Petrochko, ZH., & Stolyaryk, O. (2023). Zakonodavchi aspekty sotsial'noyi reabilitatsiyi dityey z invalidnistyu: vitchyznyanyy ta zarubizhnyy dosvid [Legislative aspects of social rehabilitation of children with disabilities: domestic and foreign experience]. *Inklyuziya i suspil'stvo – Inclusion and society*, 2, 19–27. Retrieved from: <https://journals.kpdi.in.ua/index.php/inclusion-society/article/view/36> [in Ukrainian]
29. Palatna, D. & Semyhina, T. (2024). *Zhurtuvannya hromady: sotsial'nyy vymir [Monohrafiya] [Community cohesion: social dimension [Monograph]]*. Tallinn: Teadmus. 315 s [in Ukrainian].
30. Semyhina, T., & Stolyaryk, O. (2024). *Rozvytok syl'nykh storin kliyentiv sotsial'noyi roboty [Development of strengths of clients of social work]*. Tallinn: Teadmus. 257 s. Retrieved from: <https://teadmus.org/main-publications/sm-47> [in Ukrainian].
31. Semyhina, T. (2024). Vryatuvaty svit? Trendy v suchasniy sotsial'niy roboti [Save the world? Trends in modern social work]. *Tsyfrove naukove suspil'stvo: sotsial'no-ekonomichni, pravovi ta mizhnarodni aspekty: Zb.naukovykh prats' – Digital scientific society: socio-economic, legal and international aspects: Collection of scientific papers (s. 44–46)*. Rivne: MTSND [in Ukrainian].

32. Stolyaryk, O. (2024). Simeyno-oriyentovanyu pidkhid u sotsial'niy reabilitatsiyi ditey z invalidnistyu [Family-oriented approach in social rehabilitation of children with disabilities]. *Innovatsiyini tendentsiyi s'ohodennya v sferi pryrodnychyykh, humanitarnyykh ta tochnyykh nauk: zbirnyk naukovyykh prats' – Today's innovative trends in the field of natural, humanitarian and exact sciences: a collection of scientific papers (Dnipro: MTSND, 12.04. 2024; s. 44–46)* [in Ukrainian].

33. Stolyaryk, O., Semyhina, T., & Zubchuk, O. (2020). Simeyna sotsial'na robota: realiyi Ukrayiny [Family social work: realities of Ukraine]. *Naukovyy visnyk Pivdennoukrayins'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni K.D. Ushyns'koho – Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky*, 4, 28–46 [in Ukrainian].

34. Stolyaryk, O., Slozans'ka, H., & Krynyts'ka, I. (2023). Kontseptsiya reabilitatsiyi osib z invalidnistyu u zakordonnii praktytsi sotsial'noyi roboty: systemnyy ohlyad [The concept of rehabilitation of persons with disabilities in the foreign practice of social work: a systematic review]. *Vvichlyvist'. Humanitas*. 4, 44–53. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.7> [in Ukrainian]